

DOMÁCNOSTI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A ICH EKONOMIKA

HOUSEHOLDS IN THE SLOVAK REPUBLIC AND THEIR ECONOMY

Jarmila Vidová

Abstract

The household is the basic unit of society, which fulfills economic, social, reproductive, educational and other functions. The importance of households is the subject of research in sociology, economics, psychology and other scientific fields. Economists examine how households manage their finances within the framework of household economics. They analyze how households secure their income, how they manage it in order to maintain the desired quality of life. As part of household research, they focus on examining households according to several areas, different types of households, in the context of the life cycle, or other socio-economic factors. In the post, we analyze household management, income and expenses. We also examined the development of total income by household type. By analyzing household expenses in the Slovak Republic (in €/month/person) by region, we found that until 2019, household expenses grew fastest in the Bratislava region and faster than the Slovakian average. Household expenses in the Prešov and Banská Bystrica regions were below the SR average. From 2020 to 2022, household expenses grew the fastest in the Trenčín Region. By analyzing the final consumption of households according to COICOP, we can conclude that Slovak households have the highest long-term expenditure on housing and food.

Key words: households, household income, household economics

JEL Code: G5, G51, H31

Úvod

Domácnosti sú základnými jednotkami spoločnosti. Ich postavenie sa formovalo dlhé desaťročia a od obdobia starogréckych filozofov (5. – 4. storočie pred naším letopočtom) až do súčasnosti, sa v systéme ekonomických vzťahov líši. Domácnosť ako základná jednotka spoločnosti, plní ekonomickú, sociálnu, reprodukčnú a výchovnú funkciu. Okrem uvedených

funkcií Reichel (2008) uvádza aj ďalšie funkcie, kultúrno-reprodukčnú, biologicko-reprodukčnú, či obrannú funkciu. Zo sociologického hľadiska je domácnosť fyzicky vymedzený inštitucionalizovaný, usporiadaný priestor a zároveň skupina ľudí, ktorí tento priestor obývajú, spoločne v ňom hospodária a realizujú spoločenské aktivity, ktoré sú viazané na tento priestor (Antalová, 2010). Napriek rozmanitosti alternatívnych interpretácií ekonomickej úlohy a funkcie domácností spĺňajú v modernej ekonomike veľký význam. Väčšina ekonómov sa zamerala na finančný rozmer ekonomiky správanie sa domácností. V prácach predstaviteľov klasickej politickej ekonomiky (A. Smith, D. Ricardo, W. Petty) boli domácnosti považované za subjekty trhových vzťahov, zamerané na maximalizáciu ich úžitku. Základy skúmania ekonomických záujmov domácnosti položil A. Smith. Veril, že osoba, ktorá sleduje svoje súkromné záujmy slúži záujmom spoločnosti efektívnejšie, než keď sa im vedome snaží slúžiť. Mil (1888) analyzoval aké má prerozdelenie rodinných zdrojov, či vlastnej produkcie dopady na životnú úroveň rôznych členov rodiny. Podľa Bonkeho (1992) je produkcia dôležitá súčasťou ekonomickej aktivity domácností, môže dosahovať hodnotu na úrovni 40 až 50 % celkovej produkcie v západných krajinách, v menej vyspelých ekonomikách je táto časť pravdepodobne ešte vyššia (Bonke, 1992). Podľa Burggrafovej (1999) dôležitým je aj skúmanie príjmov domácností, ich spotreby, cez politiky vzdelávania, zdravia, sociálnej starostlivosti. V nasledujúcich častiach sa budem venovať analýze štruktúry domácností v Slovenskej republike ako aj ich hospodáreniu.

1 Ekonomika domácností ako vedná disciplína

Domácnosti prijímajú ekonomické rozhodnutia, s cieľom udržať si požadovanú kvalitu života. Základným predpokladom pre uspokojenie potrieb členov domácností je výška ich príjmov. Podľa Veneriho a Murtina, (2019) príjmová situácia domácnosti závisí od mnohých faktorov, najmä demografických a sociálno-ekonomických. Príjmy pochádzajú z ekonomickej aktivity počas aktívneho pracovného života. V domácnostiach ekonomicky aktívnych, sú to príjmy v podobe miezd, odmien a iné formy príjmov, v domácnostiach ekonomicky neaktívnych rôzne druhy sociálnych a iných dávok, v domácnostiach dôchodcov sú to starobné dôchodky, no predovšetkým úspory z ekonomicky aktívneho obdobia. Výška príjmov ovplyvňuje možnosť uspokojovať potreby členov domácností, teda ich spotrebu. Dôležitým determinantom príjmu je ekonomický status členov domácností dosiahnuté vzdelanie. Tiež sa v rámci výskumu autori venovali mzdovej nerovnosti, ktorá ovplyvňuje blahobyť zamestnancov, obmedzuje sklon k spotrebe (Murtin – Siegerink, 2023). Gary Becker (1974) vo svojej práci o ekonomike

domácností analyzoval procesy maximalizácie užitočnosti a alokáciu zdrojov domácností v Spojených štátoch a v ďalších rozvinutých krajinách. Mikroekonomické správanie domácností skúmali vo svojej práci aj vo vzťahu k spotrebe Kooreman a Wunderink (1997), Browning, et. al., (2013), Lewbel – Pendakur (2024). Maximalizovať užitočnosť a uspokojovať potreby domácností súvisia so spotrebou. Cowan et. al. (1996) sa zaoberali motiváciou spotreby vzhľadom na spotrebu iných ľudí s poukázaním na skutočnosť, že ľudia sa často správajú tak, že chcú mať niečo, čo nepotrebujú, ale majú to, aby sa mohli pochváliť, alebo preto, lebo to majú ostatní. Modigliani – Ando (1963) pri skúmaní spotreby vychádzali zo skutočnosti, že jednotlivci si vytvárajú celoživotné plány spotreby v súvislosti so životným cyklom. Stálu úroveň spotreby možno dosiahnuť len v tom prípade, keď výška úspor v strednej časti životného cyklu dovolí splatiť úvery z jeho rannej fázy a vytvoriť si tiež dostatočné rezervy na poslednú časť životného cyklu, keď pracovné dôchodky budú nulové.

2 Domácnosti v Slovenskej republike a ich hospodárenie

2.1 Rozdelenie domácností

V rámci výskumu domácností sú domácnosti rozdelené podľa viacerých typov - domácnosti hospodáriace, cenzové¹ a bytové. Bytové domácnosti predstavujú osoby, ktoré trvalo obývajú byt. Cenzová domácnosť je základom štatistického zisťovania, ktoré skúma hospodárenie domácností, ich príjmy a výdavky, veľkosť domácností, vybavenosť domácností, dostupnosť domácností k pitnej vode, napojenie na energie (Vidová, 2008). Ak má cenzová domácnosť rodinný základ, hovorí sa o rodinných domácnostiach, pre ostatné typy sa používa pojem nerodinné domácnosti. Ich počet na Slovensku od roku 2011 stúpol o viac ako 311 tisíc (nárast o 15 %) v roku 2021. V roku 2021 oproti roku 2011 poklesol priemerný počet členov cenzových domácností z 2,6 na 2,2, čo je najvýraznejší od roku 1991. Dôvodom je nárast jednočlenných cenzových domácností, ktoré tvorili v roku 2021 až 36 % zo všetkých cenzových domácností. Nárast celkového počtu cenzových domácností od roku 2011 do roku 2021 je výrazne ovplyvnený zmenou typovej skladby cenzových domácností. Podľa Sčítania v roku 1991 boli najpočetnejšou skupinou dvojčlenné domácnosti. V roku 2021 boli domácnosti osamelých rodičov z 86 % tvorené osamelými matkami, zvyšných 14 % pripadá na domácnosti osamelých otcov. Podľa Národnej analytickej správy počet môže byť skreslený pri deťoch, ktoré sú v striedavej starostlivosti oboch rodičov, ale sčítané mohli byť len u jedného z rodičov.²

¹ Cenzové domácnosti sú tvorené osobami, ktoré hospodária v jednom byte a sú spojené príbuzenskými vzťahmi. Sú to domácnosti úplné rodinné, neúplné rodinné, viacčlenné nerodinné a domácnosti jednotlivcov.

² https://www.scitanie.sk/storage/app/media/dokumenty/SODB_Narodna_analyticka_sprava.pdf

Hospodáriace domácnosti tvorí niekoľko osôb, ktoré bývajú v jednej bytovej jednotke a spoločne sa podieľajú na nákladoch spojených s bývaním, náklady na stravu, atď. Najviac hospodáriacich domácností je dlhodobo na Západnom Slovensku. Podľa NUTS 3 je najviac hospodáriacich domácností v Bratislavskom kraji, do roku 2012 to bolo v Nitrianskom kraji. Najvyšší prírastok bol v rokoch 2006 až 2018 v Žilinskom, Bratislavskom a Trnavskom kraji. Vo všetkých troch krajoch sa nachádzajú automobilové závody a tvorba pracovných miest podnietila aj zvýšenie migrácie zamestnancov z iných krajov SR. Pri porovnávaní hospodáriacich domácností v SR podľa počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov zaznamenali prevahu hospodáriace domácnosti s jedným ekonomicky aktívnym členom (31,1 % v SR, 38,2 % v Bratislavskom kraji). Vo viac ako štvrtine z celkového počtu hospodáriacich domácností boli dvaja ekonomicky aktívni členovia (27,1 % v SR, 28,8 % v Prešovskom kraji). Podľa výsledkov SODB 2011 mala SR vyše 27 % hospodáriacich domácností, ktorých členom bol aj jeden dôchodca (29,1 % v Nitrianskom kraji) a viac ako 13 % hospodáriacich domácností, v ktorých mali status dôchodcu dvaja členovia (15,1 % v Trenčianskom kraji, 15,0 % v Prešovskom kraji).

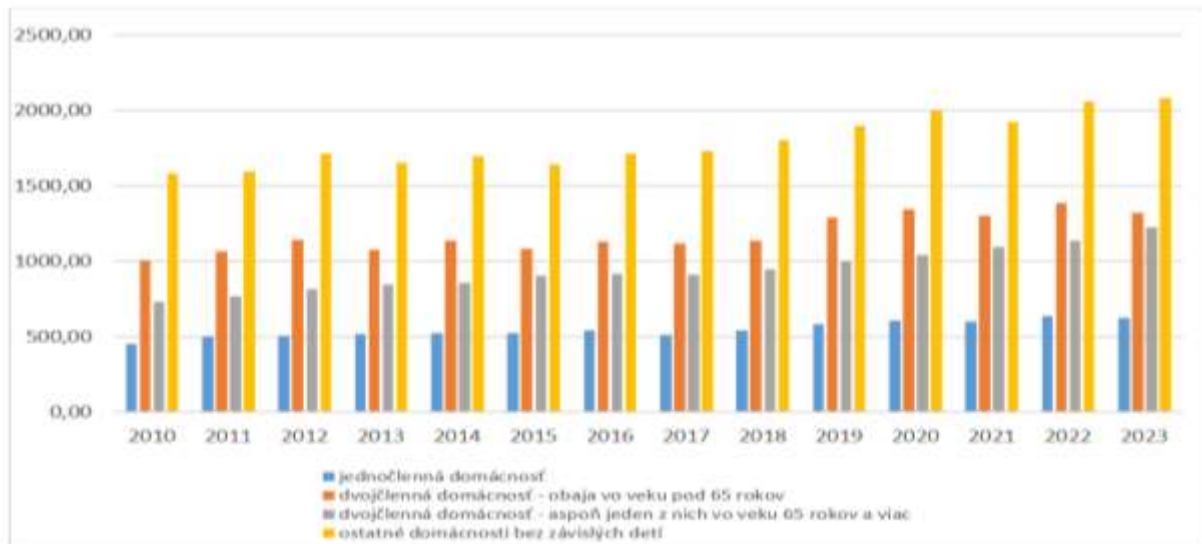
Hospodáriace domácnosti na Slovensku mali priemerne 2,9 člena. Prevažovali hospodáriace domácnosti s 1 cenzovou domácnosťou (90,2 % zo všetkých hospodáriacich domácností). Tento typ domácností mal v rámci SR priemerne 2,7 člena. Vyšší ako priemerný počet členov hospodáriacich domácností s 1 cenzovou domácnosťou v SR zaznamenalo SODB 2011 v Žilinskom a Prešovskom kraji (zhodne 3,0). Najnižší priemerný počet členov v tomto type hospodáriacich domácností dosiahol Bratislavský kraj (2,3 člena). 35,1 % hospodáriace domácnosti SR tvorili domácnosti s aspoň 1 závislým dieťaťom, najviac 42,6 % v Prešovskom kraji.

2.2 Hospodárenie domácností

Základným predpokladom pre uspokojenie potrieb členov domácností sú príjmy. Výška príjmov sa tiež mení v rámci životného cyklu, čo môžeme vidieť na príklade slovenských domácností podľa prednostu. Výrazne sa mení výška príjmu v domácnostiach, ktorých členovia sú ekonomicky aktívny. V grafe 3 je zobrazený vývoj celkového ekvivalentného disponibilného príjmu podľa typu domácnosti. Disponibilný príjem sa podľa typu domácnosti od roku 2007 do roku 2023 mení, má rastúci trend. Najnižší disponibilný príjem od roku 2007 do 2023 majú domácnosti so závislými dvomi dospelými s 3 alebo viac závislými deťmi. Domácnosti bez závislých detí majú v priebehu skúmaného obdobia v porovnaní s inými typmi domácností

najvyššie diponibilné príjmy (Fig. 1). Najnižšie príjmy majú dlhodobu domácnosti jednočlenné, ktorých počet sa na Slovensku v priebehu rokov zvyšuje.

Fig. 1: Celkový ekvivalentný disponibilný príjem domácnosti podľa typu domácnosti (€/mesiac)

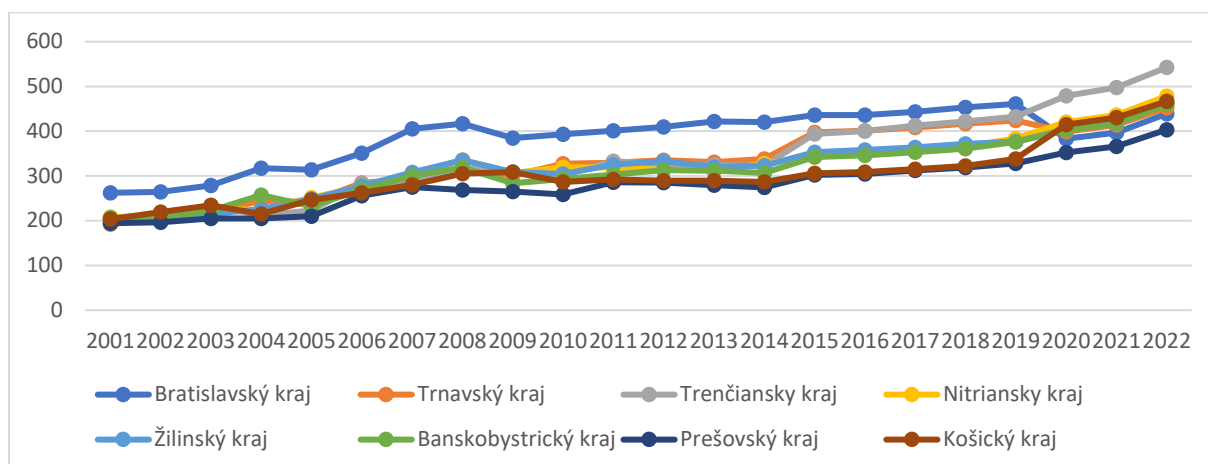

Zdroj: datacube Statistic.

https://datacube.statistics.sk/?fbclid=IwAR2K14kXrSgRjgtf8BSgINteeiX2adI0JPJISSw7873QIdthav0ZsMIs9JA#!/view/sk/vbd_sk_win2/ps1805rs/v_ps1805rs_00_00_00_sk

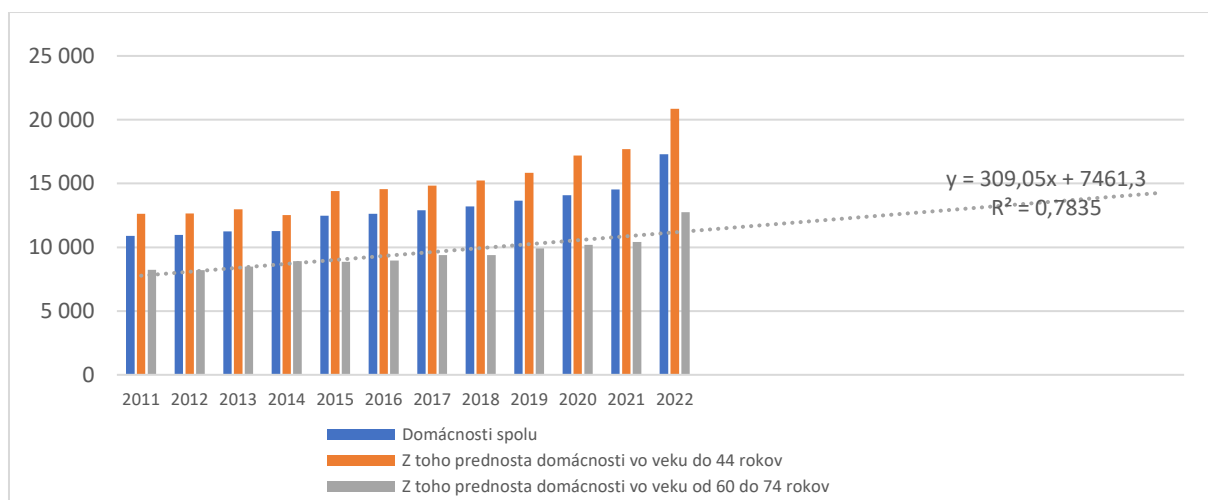
V grafe 2 uvádzame porovnanie príjmov v domácnostiach, kde prednosta je do veku 44 rokov a domácnostiach s prednostom vo veku 60 a 74 rokov. V priebehu rokov sa síce príjmy domácnosti relatívne zvyšujú, avšak vzhľadom na zvyšovanie životných nákladov, sa životná úroveň domácností zhoršuje, čo môžeme vidieť na zvyšovaní miery rizika chudoby. Napríklad podľa typu domácnosti najviac narástla chudoba v domácnostiach jednotlivcov 65+, z 11,1 % v roku 2014 až na 32,3 % v roku 2023. Nárast chudoby neúplných domácností s najmenej jedným dieťaťom bol takmer o 11 %, pri porovnaní rokov 2014 (30,6 %) a 2023 (41,0 %), čo má vplyv na znižovanie spotreby. Štúdie spotreby skúmajú, ako ovplyvňuje spoločenské a ľudské vzťahy. Analýzou výdavkov domácností v Slovenskej republike (v €/mesiac/osoba) podľa regiónov sme zistili, že do roku 2019 v Bratislavskom kraji rástli výdavky domácností najrýchlejšie a rýchlejšie ako priemer SR. Pod priemerom SR boli výdavky domácností v Prešovskom a Banskobystrickom kraji. Od roku 2020 do roku 2022 najrýchlejšie rástli výdavky domácností v Trenčianskom kraji (Fig. 2). V grafe 3 je zobrazený vývoj výdavkov domácností v Slovenskej republike (v €/mesiac/osoba) podľa prednostu.

Fig. 2: Výdavky domácností SR regióny NUTS 3 v Eur/osoba/mesiac

Zdroj: spracované na základe údajov datacube Statistic.

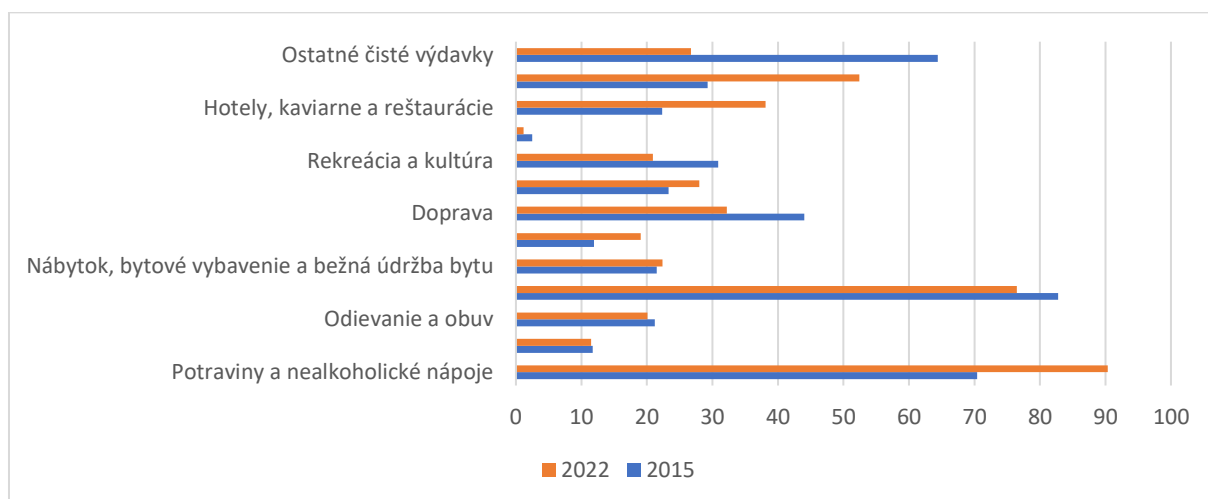
Fig. 3: Výdavky domácností SR podľa prednosti (Eur/osoba/mesiac)

Zdroj: spracované na základe údajov datacube Statistic.

Rozhodovanie o tom, na čo minieme svoje príjmy, sa odvíja od našich nevyhnutných potrieb alebo spotrebiteľských preferencií. Spotreba a predovšetkým jej rast, je tradične považovaná za hnaciu silu rozvoja ekonomiky. Je výsledkom spotrebiteľského správania prepojeného s rozhodovacím mechanizmom tak na strane dopytu, ako aj na strane ponuky. V spotrebiteľskom správaní je premietnutá spotrebiteľská kultúra, sociálne vzťahy, spôsob života, hodnotový systém. Spotreba domácností sa menila pri ekonomických aj mimoekonomických šokoch ostatného obdobia. Ale možno nie vždy tak, ako by sme čakali. A to je práve dôsledok mnohorakých faktorov, ktoré ju určujú. Slovenské domácnosti majú dlhodobo najvyššie výdavky spojené s bývaním a výdavky na potraviny. Najmenej výdavkov smeruje do vzdelávania a zdravia.

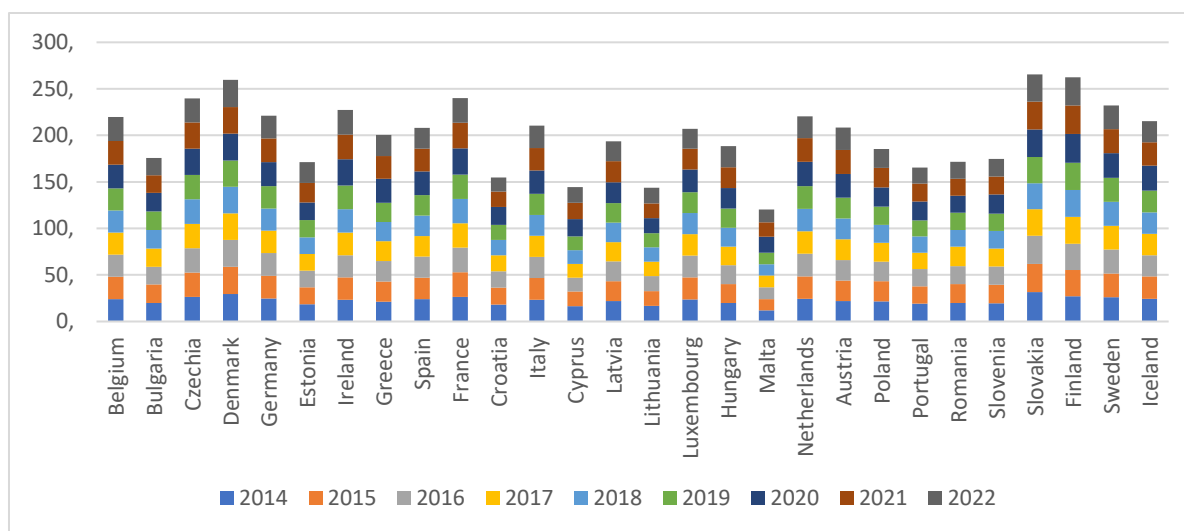
Fig. 4: Výdavky domácností SR podľa kategórii COICOP (%)

Zdroj: [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_co3_p3\\$defaultview/default/table?lang=en](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_co3_p3$defaultview/default/table?lang=en)

Výdavky slovenských domácností sa v podstate v krajinách Európskej únie zhodujú. Najviac z nich smeruje na úhradu výdavkov spojených s bývaním. Zo všetkých hlavných výdavkových položiek domácností bolo bývanie aj položkou, ktorá zaznamenala najvýraznejší nárast výdavkov za posledných desať rokov v EÚ.

Fig. 5: Výdavky domácností EÚ spojené s bývaním (%)

Zdroj:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_co3_p3__custom_13483010/default/table?lang=en

V nasledujúcom období domácnosti na Slovensku očakávajú ďalší nárast ich výdavkov, v dôsledku nárastu cien surovín, energií, či konsolidačných opatrení.

Záver

V poslednom období dochádza vplyvom rôznych demografických a sociálnych procesov, resp. zvyklostí, k triešteniu úplných rodín na iné formy domácností. Vznikajú tak neúplné rodiny ako prechodný typ medzi úplnými rodinami s deťmi kde sú prítomní obaja rodičia a medzi domácnosťami jednotlivcov. Počet neúplných rodín medzi rokmi 2011 a 2021 zaznamenal nárast o necelých 26 tisíc domácností, čo predstavuje takmer 8 % prírastok. Tento nárast bol rovnomerne rozdelený medzi neúplné rodiny so závislými deťmi a bez závislých detí, ktorých pribudlo zhodne po 13 tisíc. Počet úplných rodín za poslednú dekádu medzi rokmi 2011 a 2021 poklesol o necelých tisíc domácností, čo predstavuje 0,1 % pokles. Vnútoraná skladba úplných rodín sa však za poslednú dekádu značne transformovala. Oproti roku 2011 máme o vyše 46 tisíc menej rodín vytvorených manželstvom, a na druhej strane tento pokles takmer plne vykompenzoval prírastok 45 tisíc rodín utvorených kohabitáciami.

Podrobnejšou analýzou domácností podľa typu a ich disponibilných príjmov je príjmová situácia domácností s deťmi nepriaznivá. Podľa prieskumu EÚ o príjmoch a životných podmienkach EU SILC (Statistics on Income and Living Conditions) za rok 2018, na Slovensku sú najohrozenejšou vekovou skupinou deti vo veku do 18 rokov, t. j. každé piate dieťa žije v domácnosti s príjmom pod hranicou chudoby (Kusá). Nižšie príjmy znižujú možnosť kvalitne uspokojovať svoje potreby. V roku 2017 vzrástlo na Slovensku (na 35,4 %) riziko chudoby domácností s tromi a viac deťmi a v ostatných rokoch je u nás vyššie, ako je európsky priemer. Domácnosť sa ocitá v riziku chudoby, ak má príjem menej ako 60 percent z mediánového príjmu (stredová hodnota, 50 percent príjmov je vyšších a 50 percent nižších, nie aritmetický priemer). Aj v roku 2023 bola najvyššia miera rizika chudoby v domácnostiach osamelých rodičov so závislými deťmi (46 %), rodiny s tromi a viac závislými deťmi (37,1 %) a 36,8 % tvorili domácnosti seniorov nad 65 rokov. Za rok pribudlo na Slovensku až 50 tisíc ľudí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením. Prieskum EU SILC od Eurostatu za minulý rok ukázal, že miera tohto rizika na Slovensku vzrástla na 17,6 % populácie, čo predstavuje približne 943 tisíc osôb. V roku 2022 bola miera tohto rizika na Slovensku 16,5 %. Chudoba a sociálne vylúčenie dôvodom, že je na Slovensku zlé finančné zdravie. Vysoký nárast cien a inflácia sa nemusí výrazne prejaviť v náraste príjmovej chudoby, keďže u časti, ale nevieme u ako veľkej časti, populácie rásli aj pracovné príjmy a tiež v roku 2022 sa schválila úprava výšky detských prídavkov a daňového bonusu. Môže sa však prejaviť v náraste populácie, ktorú postihujú rôzne formy materiálnej a sociálnej deprivácie, napríklad nemožnosť si dožičiť aspoň každý druhý deň mäsité či iné výdatné jedlo či neschopnosť uhrádzať nečakané

výdavky. Táto neschopnosť je inak na Slovensku tradične vysoká, podľa posledného zisťovania viac ako dvojnásobná voči podielu populácie v riziku príjmovej chudoby.

Literatúra

- Ando, A., & Modigliani, F. (1963) The Life-Cycle” Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests. *American Economic Review*, 53, 55–84.
- Becker, G. S. (1974). A Theory of Social Interactions. *Journal of Political Economy*. 82 (6): 1079. doi:10.1086/260265. ISSN 0022-3808
- Bonke, J. (1992), “Distribution of Economic Resources: Implications of Including Household Production”, *Review of Income and Wealth*, Series, 38, Number 3, September 1992.
- Browning, M., Chiappori, P. A., & Lewbel, A. (2013). Estimating Consumption Economies of Scale, Adult Equivalence Scales, and Household Bargaining Power, *The Review of Economic Studies*, 80, (4), 1267–1303, <https://doi.org/10.1093/restud/rdt019>
- Burggraf, P. S. (1999). *The feminine economy and economic man: reviving the role of family in the post-industrial age*. Perseus Books. OCLC 1034666786.
- Cowan, R., Cowan, W., & Swann, P. (1996). *A Model of Demand with Interactions Among Consumers*. Department of Economics Research Reports, 9609. London, ON: Department of Economics, University of Western Ontario (1996).
- Kooreman, P., & Wunderink, S. (1997). *The Economics of Household Behavior*. Bloomsbury Publishing. ISBN 978-1-349-25436-1.
- Lewbel, A., & Pendakur, K. (2024). Estimating a model of inefficient cooperation and consumption in collective households. *Rev Econ Household* 22, 865–907. <https://doi.org/10.1007/s11150-023-09688-0>
- Murtin, F. & Siegerink, (2023). *Valuing business impacts in the areas of wage inequality and employee well-being*. OECD Papers on Well-being and Inequalities 15, OECD Publishing.
- Mill, J. S. (1888). *Principles of political economy: with some of their applications to social philosophy*. University of California Libraries. London: Longmans, Green, and co.
- Parsons, Talcott (1961). *Theories of society; foundations of modern sociological theory*. University of California Libraries. New York]: Free Press of Glencoe.
- Rozborilová, D. (2002). *Teórie spotreby a úspor investícií a vládnych výdavkov*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 80-89047-32-7.
- Smith, A. (2010). *The Wealth of Nations: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Harriman House Limited. ISBN 978-1-906659-87-5.

Veneri, P., & Murtin, F. (2019). Where Are the Highest Living Standards? Measuring Well-Being and Inclusiveness in OECD Regions. *Regional Studies*, 53(5), 657–656.

Národná analytická správa. Štatistický úrad SR. ISBN 978-80-8121-945-0.

https://www.scitanie.sk/storage/app/media/dokumenty/SODB_Narodna_analyticka_sprava.pdf

Eurostat. (2024). Final consumption expenditure of households by consumption purpose (COICOP 3

[https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_co3_p3\\$defaultview/default/table](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_co3_p3$defaultview/default/table)

Eurstat. (2024). Final consumption expenditure of households by consumption purpose (COICOP)

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_co3_p3__custom_13483010/default/table

Contact

Jarmila Vidová, Ing., PhD., MBA.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 851 04 Bratislava

e-mail: jarmila.vidova@euba.sk